

มะเร็ง: ความเป็นมาของศัพท์แพทย์ และครบรอบ 100 ปีของการวินิจฉัย มะเร็งด้วยการตรวจทางพยาธิวิทยา

ศาสตราจารย์ นายแพทย์สัญญา สุขพนิชนันท์

ภาควิชาพยาธิวิทยา, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร 10700.

บทคัดย่อ

มะเร็งเป็นชื่อโรคร้ายที่เป็นสาเหตุการตายสำคัญของคน จากการสืบค้นหาความเป็นมาของศัพท์แพทย์คำนี้ พบว่าทั้งภาษาไทยและอังกฤษนั้น มีความเป็นมาที่คล้ายกัน คือ เริ่มใช้กับแผลลุกลาม ก่อนที่จะมาใช้ในความหมายที่ใช้กันในปัจจุบัน บทความนี้แสดงให้เห็นถึงการใช้ศัพท์นี้ในตำราทางการแพทย์แผนปัจจุบันภาษาไทยยุคแรกในปี พ.ศ. 2439 นอกจากนี้ ยังได้แสดงเกี่ยวกับโอกาสครบรอบ 100 ปีของการวินิจฉัยมะเร็งด้วยการตรวจทางพยาธิวิทยาอีกด้วย

คำสำคัญ: ความเป็นมาของศัพท์แพทย์มะเร็ง; ครบรอบ 100 ปี การวินิจฉัยมะเร็ง; การตรวจทางพยาธิวิทยา

Abstract: **Cancer: Origin of Medical Term and the 100th Anniversary of Cancer Diagnosis by Pathologic Examination**
Professor Dr. Sanya Sukpanichnant
Department of Pathology, Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University, Bangkok 10700, Thailand.
Siriraj Med Bull 2019;12(2): 140-146

Cancer is the malignant disease that is an important cause of death in human. Upon searching for the origin of this medical term, similarity in both Thai and English languages is evident – starting with the description of invading ulcer prior to reach the exact meaning used at present. This article shows the use of this medical term very early in a modern medical textbook in Thai in 1896. Furthermore, this article also mentions about the 100th anniversary of cancer diagnosis by pathologic examination.

Keywords: Origin of medical term cancer; 100th anniversary of cancer diagnosis; pathologic examination

Correspondence to: Professor Dr. Sanya Sukpanichnant **E-mail:** sanya.suk@mahidol.ac.th

Received: 29 Sep 2018 **Revised:** 1 Oct 2018 **Accepted:** 27 Feb 2019

<http://dx.doi.org/10.33192/Simedbull.2019.22>

“มะเร็ง” ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554¹ โดยมีความหมายดังนี้ “น. เนื้องอกชนิดร้าย เกิดขึ้นเพราะเซลล์แบ่งตัวอย่างรวดเร็ว ควบคุมไม่ได้ แล้วแทรกไปตามเนื้อเยื่อข้างเคียง และสามารถหลุดจากแหล่งเริ่มต้นไปแบ่งตัวเพิ่มจำนวนที่บริเวณอื่น ๆ ได้ รักษาไม่ค้อยหาย” โดยไม่ได้ให้ศัพท์ภาษาอังกฤษกำกับไว้ สำหรับคำว่า “มะเร็ง” ในศัพท์แพทยศาสตร์ อังกฤษ-ไทย ไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2547² ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “cancer” หรือ “malignancy” ซึ่งศัพท์ภาษาอังกฤษคำว่า “cancer” นี้มีต้นกำเนิดในช่วงต้นศตวรรษที่ 18 โดยมาจากศัพท์ภาษาละตินว่า “cancer” หรือก่อนหน้านั้นเขียนว่า “canker” แปลว่า ปู (crab) หรือแผลลุกลาม (creeping ulcer) ความหมายหลังนี้ยังถูกใช้ในภาษาฝรั่งเศสสำหรับเรียกแผลที่ไม่เจ็บบริเวณอวัยวะเพศว่า “chancre” อีกด้วย ศัพท์กรีกที่มีความหมายตรงกัน คือ “karkinos” ซึ่งต่อมารู้จักกันในศัพท์ของมะเร็งชนิดเยื่อเนื้อ คือ “carcinoma”³ โดยมาจากการรวมคำระหว่าง “carcinos” กับ “-oma” ซึ่งคำหลังนี้เป็นปัจจัย (suffix) หรือคำต่อท้ายที่แปลว่า “เนื้องอก” หรือ “ก้อนทุม” (tumor) ซึ่งคำว่า “tumor” นั้น ตามความหมายเดิมคือการบวมของเนื้อเยื่อเป็นก้อน ปรากฏเป็นลักษณะหนึ่งที่พบในปฏิกิริยาการอักเสบ คือ ปวด (dolor) บวม (tumor) แดง (rubor) ร้อน (calor) และสูญเสียหน้าที่ (functio laesa)³ แต่ในปัจจุบัน คำว่า “tumor” หมายถึง ก้อนเนื้องอก เดิมเรียกว่า “ก้อนทุม” ซึ่งคำว่า “ทุม” รู้จักกันดีในชื่อของ “คางทุม” คางที่บวมในโรคติดเชื้อไวรัสคางทุม (mumps) โดยคำว่า “ทุม” นี้ปรากฏในหนังสืออักษรธานศรีย (Dictionary of the Siamese Language) ของหมอบรัดเลย์ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1873 (พ.ศ. 2416)⁴ สมัยต้นรัชกาลที่ 5 ดังนี้ “ทุม, อุม เปนชื่อสิ่งของทั้งปวงที่บวมอูมนูน, เช่น คนเปนคางทุม เปนต้น” นอกจากนี้ ยังปรากฏในหนังสือพทานุกรมของกรมตำรา กระทรวงธรรมการ พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2470⁵ แปลว่า “บวม, อุม (เช่น คางทุม = คางบวม เปนชื่อโรคชนิดหนึ่ง)” และปรากฏในหนังสือ Thai-English Dictionary ของอำมาตย์เอก พระอาจารย์เทศน์ (George Bradley McFarland, M.D.) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1937 (พ.ศ. 2480)

และตีพิมพ์เผยแพร่อีกครั้งในฉบับอเมริกัน (American edition) ในปี ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487)⁶ โดยคำว่า “ทุม” หมายถึง “distended; enlarged; bulging” และ “คางทุม” หมายถึง “a swollen chin, i.e. mumps; contagious parotiditis”

แต่เมื่อลองสืบค้นในหนังสือพจนานุกรม สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท ของ ชอง-บาติสต์ ปาลเลอกัว (Mgr. Jean-Baptiste Pallegoix) ประมุขปกครองมิสซังสยาม ชาวฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาอยู่ในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2373 ในรัชกาลที่ 3 ได้จัดทำพจนานุกรมซึ่งจัดได้ว่าเป็นรุ่นบุกเบิกฉบับหนึ่ง และเป็นพจนานุกรม 4 ภาษาฉบับแรก โดยเป็นพจนานุกรมศัพท์ภาษาไทยที่ให้คำจำกัดความเป็นภาษาละติน ฝรั่งเศส และอังกฤษ จัดทำนานเกือบ 10 ปี ตีพิมพ์ในประเทศฝรั่งเศส สำเร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. 2397 นั้น⁷ ไม่พบคำว่า “ทุม” แต่พบคำว่า “ทุม” ที่แปลว่า “tumour; swollen” และมีตัวอย่างคำ “คางทุม” ที่แปลว่า “swollen jaw” แสดงว่าเดิม “คางทุม” เรียกกันในอดีต (สมัยรัชกาลที่ 3) ว่า “คางทุม” ซึ่งต่อมาสันนิษฐานว่า คงนิยมออกเสียงยาวขึ้นเป็น “คางทุม” ดังที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้น

สำหรับคำว่า “มะเร็ง” นั้น พบคำว่า “มเร็ง” ในหนังสือพจนานุกรม สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท (พ.ศ. 2397)⁷ แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “venereal ulcer” ซึ่งหมายถึง “แผลกามโรค” นำแปลกที่มีความหมายเดียวกับ “chancre” ที่มาจากคำว่า “cancer” หรือ “canker” ซึ่งแปลว่า “แผลลุกลาม (creeping ulcer)” ที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น หลังจากนั้นเป็นต้นมา จะพบคำว่า “มะเร็ง, เปนชื่อโรคร้ายอย่างหนึ่ง มันให้เปนแผลเปื่อยพัง รักษายากนัก” ในหนังสืออักษรธานศรีย (พ.ศ. 2416)⁴ และพบคำว่า “มะเร็ง น. โรคเรื้อรังชนิดหนึ่ง ทำให้เนื้อเน่าเปื่อย รักษาไม่ใคร่จะหาย มีหลายอย่าง.” ในหนังสือพทานุกรมของกรมตำรา กระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2470)⁵ ซึ่งในหนังสือศัพท์แพทย์ไทยก็ให้ความหมายของคำว่า “มะเร็ง” ในทำนองเดียวกัน คือ “แผลเรื้อรัง ซึ่งเน่าลุกลาม รักษาหายยาก cancerous or non-cancerous chronic ulcers.”⁸ แต่คำว่า “มะเร็ง” ที่ปรากฏในหนังสือ Thai-English Dictionary ของอำมาตย์เอก พระอาจารย์เทศน์ (พ.ศ. 2487)⁶ จะมีความหมายตรงกับคำว่า

หมายในปัจจุบัน “มะเร็ง n. cancer; malignant growths or tumours.” คำถาม คือ ความหมายของ “มะเร็ง” เปลี่ยนจาก “ผลที่เน่าเปื่อย รักษายาก” ซึ่งปรากฏในตำราแพทย์แผนไทยด้วย มาเป็น “ก้อนเนื้องอกร้าย (malignant tumor)” เมื่อใด

เนื่องจากคำว่า “มะเร็ง” ที่หมายถึง “ก้อนเนื้องอกร้าย” นั้นเป็นเรื่องของศัพท์แพทย์แผนปัจจุบัน จึงได้ลองสืบค้นจากตำราแพทย์ภาษาไทยที่ใช้กันในสมัยก่อน พบว่า หนังสือ “แพรทิก ออฟ เมดิซิน” ที่แต่งโดยพระบาทสมเด็จพระโรค หรือหมอแฮน อัดมสัน (Hans Adamsen) เมื่อปี ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439)^๖ นับเป็นตำราแพทย์ภาษาไทยเล่มแรกที่ใช้คำว่า “มะเร็ง” ที่ตรงกับความหมายของ “ก้อนเนื้องอกร้าย (malignant tumor)” ในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น

“โรคที่ 46 กล่าวด้วยแคนเซอร์ออฟลิเวอร์ คือ เกิดมะเร็งที่ตับ เหตุที่จะทำให้มะเร็งเกิดขึ้นที่ตับนั้น ยังไม่มีผู้ใดที่จะรู้ แลอธิบายให้ถูกต้องได้ แต่ต้องเข้าใจว่าเป้นได้เหมือนกันในส่วกายอื่น ๆ คือ โดยเชื้อสายพิษณพันธ์ที่ติดมาจากบิดามารดา ลักษณะของมะเร็งที่เกิดขึ้นนั้น มีอยู่สามอย่าง ๆ หนึ่งเรียกว่า ไฟบรอยดุม่า คือ แขง อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า ออสติโอมา มีลักษณะ แขง เช่น กระดุก อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า ดิฟิว เป็นชนิดที่อ่อนนุ่ม...”

“โรคที่ 81 กล่าวด้วยโรคคางทูมมาออฟคิตนี่ คือ โรคมะเร็งร้ายเกิดที่ไต หรือเกิดขึ้นเพราะโรคอื่น ๆ แล้วกลายเป็นมะเร็งไป เหตุมักเป้นแก่คนเมื่ออายุย่อม ๆ ก่อน 4 ขวบ หรือเป้นเอาเมื่อแก่ทีเดียว แต่หนุ่มหรือกลางอายุไม่สู้จะเป้นเลย แลมักเป้นแก่ชายมากกว่าหญิง ที่จะเป้นทีเดียวแต่โตทั้งสองข้างไม่มี เป้นได้แต่ข้างเดียว...”

นอกจากนี้ ในหนังสือ “แพรทิก ออฟ เมดิซิน” ยังบัญญัติศัพท์ “เนื้องอก” ให้กับคำว่า “ทูมา (tumor)” อีกด้วย ดังตัวอย่างนี้ “กล่าวด้วยโรคทูมา คือ โรคเนื้องอกในมันสมอง โรคทูมานี้เป้นเนื้องอกเกิดเป้นเม็ดเล็ก ๆ ก่อน ภายหลังจึงเจริญโตขึ้นทุกทีจนเท่าผลพุทราแลผลหมาก กล่าวด้วยเหตุ ๆ ของโรคนี้ที่จะเกิดขึ้นนั้นมีหลายชนิด แลได้แบ่งออกเป้นสี่จำพวก จำพวกหนึ่งเรียกว่า เอชคิวราทูมา คือ ชนิดที่เกิดขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ อีกจำพวกหนึ่งเรียกว่า พลละไซติก คือ มีตัวทำให้เกิด อีกจำพวกหนึ่งเรียกว่า

ไดโทแอสแตซติก คือ เกิดขึ้นโดยมีเชื้อสายติดเนื่องมาจากบิดามารดา อีกจำพวกหนึ่งเรียกว่า เอ็กซีเด็นเติล คือ เกิดขึ้นโดยถูกตีหรือถูกเอ็กซีเด็นต่าง ๆ ซึ่งทำให้ศิเศแลมันสมองชำชอก ทำให้เส้นโลหิตในมันสมองแตก โลหิตจึงไหลออกมาคั่ง แลวจึงกลายเกิดเป้นเนื้องอกหรือทูมาขึ้น...”

ดังนั้น สำหรับทางการแพทย์แผนปัจจุบันของไทย ถ้านับว่าหนังสือ “แพรทิก ออฟ เมดิซิน” ที่แต่งโดยพระบาทสมเด็จพระโรค (พ.ศ. 2439)^๖ จัดอยู่ในตำราแพทย์ภาษาไทยยุคแรก ๆ ก็คงต้องยอมรับว่า “มะเร็ง” เริ่มมีความหมายอย่างในปัจจุบัน คือ เป็นก้อนเนื้องอกร้าย (malignant tumor) ไม่ได้หมายถึง “ผลที่เน่าเปื่อย รักษายาก” อีกต่อไปสำหรับนักเรียนแพทย์ที่อ่านตำราเล่มนี้ อย่างไรก็ตาม การแพทย์ในปัจจุบันทราบดีว่า มะเร็งของผิวหนังหรือเยื่อเมือกอาจทำให้เกิดเป็นแผลลุกลามโดยไม่เกิดเป็นก้อนก็ได้ นอกจากนี้ ก้อนมะเร็งอาจกดเบียดให้ผิวหนังหรือเยื่อเมือกที่คลุมมันอยู่นั้นขาดเลือดและแตกออกเป็นแผลได้ หรือเซลล์มะเร็งอาจลุกลามเข้าไปทำลายผิวหนังหรือเยื่อเมือกให้เกิดเป็นแผลได้เช่นกัน

นอกจากนี้แล้ว เมื่อลองสืบค้นดูว่า “มะเร็ง” จะถูกเรียกด้วยชื่ออื่นได้หรือไม่ เช่น “ก้อนทูม” “เนื้องอก” ย้อนหลังกลับไปในหนังสือพจนานุกรมต่าง ๆ ที่ได้แสดงมาข้างต้น ก็ไม่พบว่ามีการใช้คำดังกล่าวเลย ดังนี้

หนังสือพจนานุกรม สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท (พ.ศ. 2397)⁷

ก้อน แปลว่า “fragment, morsel, mass” และมีลูกคำต่อไปนี้ คือ ก้อนสิลา “fragment of a rock” ก้อนเล่า “a trivet” ก้อนดิน “clod of earth – fragment of stone, fragment of brick” เป็นก้อน “reduced in pieces, into grains” และขดก้อน “natural vermilion that is not ground”

งอก แปลว่า “to bud forth, to bud, to grow” และมีลูกคำต่อไปนี้ คือ ดินงอก “growing ground, alluvions” งอกขึ้น “to bud, to rise up (speaking of plant)” งอกออกไป “to grow, to stretch one’s self – The shore is increased by alluvion.” และ ถ้างอก “germinating peas”

เนื้อ แปลว่า “flesh” และมีลูกคำต่อไปนี้ คือ เป็นเนื้อ เป็นหนัง “carnal; man” เนื้อแท้ “genuine – very pure gold” เนื้อความ “affair; bottom of an affair” เนื้อหนัง (ไม่ได้ให้คำแปลไว้) พาสาเนื้อหนัง “cornally” และเนื้ออ่อน “name of a very delicate fish”

หนังสืออักขรภิธานศรับท์ (พ.ศ. 2416)⁴

ก้อน, สิ่งของที่เป็นรูปเหมือนลูกช่มบ้าง, เหมือนผลมะพร้าว และมีลูกคำต่อไปนี้ คือ

ก้อนกลม, สันถานทั้งปวงที่กลมเหมือนผลช่มเกลี้ยง, หยาลูปป็นใหญ่ เป็นต้น

ก้อนเข้า, เข้าสู่ที่คนเอามาปั้น มีสันถานเหมือนไข่ไก่, หยาไช่เปิด เป็นต้น

ก้อนเข้า, คือก้อนอิฐที่เขาวางเข้าสามก้อนตั้งม่อหุงเข้า ต้มแกง เป็นต้น

ก้อนใหญ่, สิ่งของทั้งปวงที่มีสันถานกลมเท่าผลมะพร้าว หยาเท่าบาท เป็นต้น

ก้อนดิน, คือดินที่มันแห้งปนแห้ง ๆ ท่อน ๆ นั้น

ก้อนหิน, ลีลาที่มีสันถานปนก้อนกลมบ้าง, ปนเหลี่ยมบ้าง

งอก, คืออาการแห่งเม็ดผลไม้ทั้งปวงที่แตกงอกเป็นต้นขึ้นนั้น, ภาที่ชายหาดอันจำเริญขึ้นเป็นต้น และมีลูกคำต่อไปนี้ คือ

งอกขึ้น, คือ อาการที่หน่อมันแทงขึ้นจากเม็ดพืชเป็นต้นนั้น, เหมือนอย่างถั่วงอก เป็นต้น

งอกง้า, งอกออกไป, คืออาการภูเขาสูงชัน, ที่งอกเงื้อมออกมาเป็นต้นนั้น, เหมือนอย่างเงื้อมผา เป็นต้น

งอกเงื้อม, ง้า, คืออาการแห่งภูเขา, ภาตลิ่งที่งอกสูงจะโง่งง้าออกมานั้น, เหมือนอย่างเพิงผาแลตลิ่งชัน เป็นต้น

งอกหน่อ, คืออาการแห่งสิ่งที่เปนนต้นอ่อน ๆ, พึ่งงอกออกจากต้นเดิม, เหมือนหน่อกล้วย หน่อไม้ไผ่ เป็นต้น เนื้อ, คือของเปนนปฏิวาตุ จับต้อง แขนงไม่เหลวเหมือนน้ำนั้น, เรียกว่าเนื้อเพราะกระด้างนั้น และมีลูกคำต่อไปนี้ คือ

เนื้อข้าว, คือผ้าที่เนื้อหยาบ, ว่าผ้าเนื้อข้าว เป็นต้น, สิ่งของอื่นนอกจากผ้าถ้าไม่ดี, ว่าเนื้อข้าว

เนื้อความ, คือข้อความ, ภาใจความ ภากระดูกความ เรื่องความ เป็นต้น

เนื้อดี, คือผ้าที่เนื้อละเอียดเกลี้ยง, ว่าผ้าเนื้อดี เป็นต้น,

สิ่งของอื่นนอกจากผ้าถ้าดี ว่าเนื้อดี

เนื้อแท้, คือของที่แท้จริง, ที่สัจ ที่จริง, ความจริง, ตามจริง

เนื้อหยาบ, คือเนื้อผ้า ภาเนื้อไม้ เปนนต้น, ไม่ละเอียด เหนเป็นเส้นโต ๆ อยู่, ว่าเนื้อหยาบ

เนื้อหนัง, คือเนื้อเปนนของในตัวคน ภาสัตว์, หนังนั้นคือผิวที่มันหุ้มเนื้ออยู่นั้น

เนื้อร้าย, คือเนื้อของสารพัดที่เน่าที่ชั่ว, อย่างหนึ่งสัตว์มีเลือด เปนนต้น, เหนคนโล่ชบักดั้นนั้น ฯลฯ

ปทานุกรมของกรมตำรา กระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2470)⁵

ก้อน น. แท่ง (ใช้ในสิ่งที่มีเนื้อรวมติดกัน เช่น ก้อนอิฐ ก้อนกรวด ก้อนหิน ก้อนขนม)

งอก, งอกเงย ก. เจริญขึ้น, ผลิออก, แตกออก

เนื้อ น. สิ่งเป็นกล้ามอยู่ตามร่างกายคน และสัตว์ ถัดหนังเข้าไป; สิ่งที่เป็นตัวของสิ่งต่าง ๆ เช่น เนื้อผ้า, เนื้อเงิน, เนื้อทอง เป็นต้น; ส่วนที่อยู่ถัดเปลือกของพืชผลต่าง ๆ; สัตว์จำพวกกวาง. เนื้อร้าย น. สัตว์ป่าที่ดุร้าย เช่น หมี, เสือ, เสือ เป็นต้น. เนื้อความ น. ข้อความ, ใจความ.

จะสังเกตได้ว่า คำว่า “เนื้อร้าย” หมายถึง สัตว์ป่าดุร้าย ไม่ได้หมายถึง “มะเร็ง” อย่างที่มีการใช้เรียกแทนมะเร็งในการสื่อสารระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยในปัจจุบัน เช่น ผลการตรวจชิ้นเนื้อที่ส่งตรวจทางพยาธิวิทยากลับมาแล้วว่า เป็นเนื้อร้าย คงต้องให้การรักษาเพิ่มเติมด้วยรังสีรักษาหรือเคมีบำบัด เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงการรักษามะเร็งแล้ว คงทราบดีว่าในอดีตนั้นเป็นเรื่องของการผ่าตัดเป็นหลัก จึงได้ลองสืบค้นดูว่า มีคำศัพท์เกี่ยวกับการผ่าตัด หมอผ่าตัด หรือ ศัลยแพทย์ในหนังสือพจนานุกรมในอดีตบ้างหรือไม่

หนังสือพจนานุกรม สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท (พ.ศ. 2397)⁷

พบคำว่า “ผ่า” แปลว่า “to split, to open” “ผ่าผิ” แปลว่า “to open a swelling with a lancet” และคำว่า “ตัด” แปลว่า “to cut, to chop” แต่ไม่พบคำว่า “ผ่าตัด” “หมอผ่าตัด” หรือ “ศัลยแพทย์” ที่น่าสนใจคือ พบคำว่า “หมอบาต” หรือ “หมอบาตแผล” ที่

แปลว่า “surgeon” ซึ่งก็คือหมอผ่าตัดหรือศัลยแพทย์ ในปัจจุบัน และยังพบว่าสมัยนั้นสะกดคำว่า “แพทย์” ด้วย “ด” ไม่ใช่ “ท” อย่างในปัจจุบัน นอกจากนี้ แม้ว่า จะไม่มีคำว่า “หมอดมยา” แต่ก็พบศัพท์คำว่า “สัณญี” แปลว่า “mind, the senses” กับคำว่า “วิสันญี” แปลว่า “to faint away; swoon” ซึ่งคำว่า “วิสันญี” สะกด ต่างจากปัจจุบัน

หนังสืออักขราภิธานศรับท์ (พ.ศ. 2416)⁴

พบคำว่า “ผ่า, คือทำของให้เป็นส่วน ๆ สองซีกนั้น, คนเอามีดฟันสิ่งที่ของให้แยกออกเป็นสองภาคย์นั้น” “ผ่าฝี, คือเอาเครื่องสำหรับผ่าเชือดลงตรงหัวฝี, เพื่อจะ ให้หนองออกนั้น” “ผ่าหัว, แล่งหัว คือให้แตกออกเป็น สองภาคย์นั้น” “ผ่าอก, คือทำอกให้แยกแตกออกเป็น สองภาคย์, คนต้องโทษหลวง ท่านให้เอาตัวไปผ่าอก เสียั้น” แต่ไม่พบคำว่า “ผ่าตัด” “หมอผ่าตัด” หรือ “ศัลยแพทย์” แม้จะมีศัพท์เกี่ยวกับหมออยู่บ้าง เช่น หมอ, แพช, แพทย์, เป็นชื่อคนมีวิชาความรู้ต่าง ๆ เขา เป็นคนรู้ประกอบยาแก้โรคต่าง ๆ มีปวดหัว เป็นต้น และมีลูกคำที่เกี่ยวกับเรื่องหมอดูแลรักษาคนดังต่อไปนี้ หมอออก, วิชาออก, คนรู้จักออก, คือคนรู้การรักษา, ทำให้เลือดชั่วร้าย, ให้โทษเกิดในกายคน, ออกเสียได้ หายเจ็บนั้น

หมอต้มแย, คือหมอสำหรับรักษาแก้ไข, เมื่อหญิงจะ คลอดบุตร, รู้วิธีว่าขัดขวางอย่างนั้นอย่างนั้นแก้ไขลูก ออกนั้น

หมอบาดแผล, คือ หมอรักษาแผล, ที่มีบาดตาขวาน บาด เป็นต้น, ด้วยยาแลอาคมนั้น

หมอฝี, คือหมอรักษาโรคฝีต่าง ๆ, เขาพอกยาบ้าง ผ่าหัวฝีบ้าง, บ่งฝีบ้าง, ปิดซีฝีกัดบ้าง

หมอยา, คนรู้รักษา, คือหมอประกอบยาให้กิน เป็นต้น, รักษาให้คนเจ็บไข้หายโรคต่าง ๆ นั้น

หมอยาตา, คนรู้รักษาตา, คือหมอเป็นผู้รักษาโรคใน จักขุอย่างเดียว, รักษาโรคอื่นไม่ได้, ว่าหมอยาตา

เช่นเดียวกับหนังสือพจนานุกรม สัพพะ พะจะนะ พาสา ไท (พ.ศ. 2397) แม้ว่าจะไม่มีคำว่า “หมอดมยา” แต่ ก็พบศัพท์คำว่า “สัณญี, แปลว่ารู้ดี” กับคำว่า “วิสันญี, แปลว่าปราศจากสัญญา, คือความสลบไป ไม่มีสัญญา” ซึ่งสะกดเหมือนในปัจจุบัน

พจนานุกรมของกรมตำรา กระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2470)⁵

พบคำว่า “ผ่า ก. แล่งออก, ข่าแหล่อก (ตามส่วน ยาว), ทำให้แตก เช่น ฟาผ่า, แตก เช่น ผ่าเหล้า, แหวก เข้าไป เช่น ผ่าเข้าไป” “ตัด ก. บั่น, รอน, ทอน, ทำให้ ขาด” แต่ไม่พบคำว่า “ผ่าตัด” โดยตรง แต่พบซ่อนอยู่ ในคำอธิบายของคำว่า “ศัลย, ศัลยา” (ดูต่อไป)

พบคำว่า “หมอ น. ผู้รักษาโรค, ผู้ชำนาญ; ชื่อปลาชนิด หนึ่ง เกล็ดและครีบแข็ง. หมอน้อย น. ตัวปลิง” “แพทย์ (ม. เวชช; ส. ไวยาญ) น. หมอรักษาโรค”

“ศัลย, ศัลยา ส. น. หอก, หลาว, ทวน, ขวาก, ลูกศร และอาวุธปลายแหลมอื่น ๆ; สิ่งที่ทำให้ความเจ็บปวด เช่น หนาม, เหล็กในฝัง ฯลฯ; สิ่งใด ๆ ที่ยอกหรือแทรกอยู่ ในเนื้อ; วิชาผ่าตัดเพื่อเอาสิ่งร้ายเหล่านี้ออก; ตาหนี, ความผิด; ตัวเม่น; รั้ว. ศัลยกรรม น. การผ่าเอาหนาม หรือลูกปืนออก. ศัลยภัณฑ์ น. “ค้อนหนาม” คือ ตัวเม่น. ศัลยโลม น. ขนเม่น. ศัลยศาสตร์ น. วิชาผ่าตัดเอา ของร้ายออก.”

หมายเหตุ : คำว่า “ศัลยกรรม” นั้นปรากฏเป็นชื่อ “กองศัลยกรรม” และ “แผนกวิชาศัลยศาสตร์” ในส่วน ของคณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2460 แล้ว¹⁰

“มะเร็ง” เป็นปัญหาสาธารณสุขสำคัญทั่วโลก สำหรับในประเทศไทยนั้น การยืนยันการวินิจฉัยมะเร็ง ด้วยการตรวจทางพยาธิวิทยานั้นสำคัญมากก่อนที่จะ เริ่มการดูแลรักษาต่อไป ข้อมูลทางพยาธิวิทยายังมี ความสำคัญอย่างยิ่งในการวางแผนการรักษาให้ได้ผล ดีที่สุด เป็นที่น่ายินดีว่า งานบริการทางพยาธิวิทยาใน ประเทศไทยได้ดำเนินการมาครบ 100 ปีในปี พ.ศ. 2562 นี้ โดยเริ่มให้บริการโดยแผนกปาไธโลยี (pathology หรือ พยาธิวิทยา) ณ โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่ 19 เดือน กันยายน (เดือน 9) พ.ศ. 2462 (ค.ศ. 1919) ภายใต้การ วินิจฉัยทางพยาธิวิทยาโดยศาสตราจารย์ นายแพทย์ เอลเลอร์ กัสติน เอลลิส (Professor Dr. Aller Gustin Ellis) ซึ่งต่อไปจะเรียกว่า “อาจารย์เอลลิส” ท่านเป็น พยาธิแพทย์ชาวอเมริกัน เข้ามาช่วยรัฐบาลสยามใน 2 ช่วงเวลา คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2462-2464 และ พ.ศ. 2466-2481 โดยในช่วงแรก ท่านเข้ามาช่วยก่อตั้งแผนก ปาไธโลยี สามารถให้ทีมงานบริการตรวจชิ้นเนื้อผ่าตัดที่

เรียกว่า “ศัลยพยาธิวิทยา (surgical pathology)” และงานบริการตรวจศพ (autopsy) ได้อย่างดี รายละเอียดอื่น ๆ เกี่ยวกับอาจารย์เอลลิสสามารถหาอ่านได้จากหนังสือปูชนียาจารย์ 120 ปี โรงเรียนแพทย์ศิริราช¹⁰ หรือจากบทความที่ผู้นิพนธ์ได้เรียบเรียงไว้ก่อนหน้านี้¹¹

ประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ คือ “มะเร็ง” หลายชนิดที่พบในประเทศไทย ได้รับการยืนยันการวินิจฉัยทางพยาธิวิทยาเป็นที่รู้จักกันมา 100 ปีแล้ว ในฐานะที่ผู้นิพนธ์เป็นโลหิตวิทยาแพทย์ จึงขออนุญาตนำเสนอให้ผู้่านได้ทราบว่า ผู้ป่วยรายแรกที่ได้รับการผ่าตัดและตรวจชิ้นเนื้อยืนยันการวินิจฉัยทางพยาธิวิทยานั้นเป็นเนื้องอกของกระดูกหน้าแข้งที่เรียกว่า ไมอีลอยด์ไมอีโลมา (myeloid myeloma) หรือ พลาสมาไซโตมา (plasmacytoma) ที่นิยมเรียกกันในปัจจุบัน รายละเอียดที่น่าสนใจอื่น ๆ สามารถอ่านได้จากบทความเรื่อง “19 กันยายน 2462 วันแรกของการบริการพยาธิวิทยาในโรงพยาบาลศิริราช” ที่ลงตีพิมพ์ไปในวารสารเวชบันทึกศิริราชฉบับก่อนหน้านี้¹² สำหรับการรายงานเรื่องมะเร็งในวารสารการแพทย์ที่มีการยืนยันการตรวจทางพยาธิวิทยาเป็นครั้งแรกในประเทศไทยนั้น แนนอนว่ามาจากการเขียนรายงานโดยอาจารย์เอลลิสร่วมกับพระอภัยมณีตราพาศาล (กำจร พलगูร) ในวารสารจดหมายเหตุทางแพทย์ของสภาชาดสยาม (Medical Journal of the Siamese Red Cross) ในปี พ.ศ. 2462¹³ เกี่ยวกับผู้ป่วยหนึ่งรายที่เสียชีวิตและได้รับการตรวจศพยืนยันว่าผู้ป่วยมีมะเร็งต่อมน้ำเหลืองที่ลำไส้เล็กส่วนต้น โดยใช้ชื่อเรียกในสมัยนั้นว่า “ลิมโฟซาร์โคมา (lymphosarcoma)” อาจารย์เอลลิสยังเขียนรายงานเกี่ยวกับการเคี้ยวหมากและผลข้างเคียงให้เกิดมะเร็งช่องปากตามมาในวารสารเดียวกันในปี พ.ศ. 2464¹⁴ นับเป็นรายงานการศึกษาวิทยาการระบาด (epidemiology) ครั้งแรกของมะเร็งในประเทศไทย นอกจากนี้ อาจารย์เอลลิสยังได้เขียนรายงานเกี่ยวกับสถิติของเนื้องอกที่พบในโรงพยาบาลศิริราช ระหว่างปี พ.ศ. 2472-2479 ในวารสารจดหมายเหตุทางแพทย์ของแพทยะสมาคมแห่งกรุงสยามในปี พ.ศ. 2480 อีกด้วย¹⁵ นับเป็นตัวอย่างแรกของทะเบียนมะเร็ง (Tumor registry) ในประเทศไทย

บทความนี้ได้แสดงให้เห็นความเป็นมาของ

ศัพท์คำว่า “มะเร็ง” ในประเทศไทย และอาจสรุปได้ว่า “มะเร็ง” เป็นโรคที่ได้รับการยืนยันด้วยการตรวจทางพยาธิวิทยาในประเทศไทยมานานถึง 100 ปี ในปี พ.ศ. 2562 นี้ก็ด้วย

ปัจจัยมลิขิต : ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า “มะเร็ง” เริ่มมีความหมายอย่างในปัจจุบัน คือ เป็นก้อนเนื้ออกร้าย (malignant tumor) ตามที่ปรากฏในหนังสือ “แฟรกทิส ออฟ เมดดิซิน” ที่แต่งโดยพระบำบัดสรรพโรค (พ.ศ. 2439)⁹ และปรากฏในหนังสือ Thai-English Dictionary ของอำมาตย์เอก พระอาจวิทย์าคม (อาจารย์พระอาจวิทย์าคม) (พ.ศ. 2487)⁶ โดยมีความหมายตรงกับความหมายในปัจจุบัน “มะเร็ง n. cancer; malignant growths or tumours.” จากการสืบค้นเพิ่มเติม พบว่า ในปี พ.ศ. 2446 หนังสือ An English-Siamese Dictionary¹⁶ ของอาจารย์พระอาจวิทย์าคม (ก่อนที่จะปรับปรุงเป็นหนังสือ Thai-English Dictionary ในปี พ.ศ. 2487) นั้น ได้ให้ความหมายของคำว่า “cancer” “cancerous” และ “canker” ไว้ดังนี้ Cancer, n. ราชิกรกฎ ฝีเนื้อร้าย Cankerous, a. ซึ่งเหมือนมะเร็งเนื้อร้าย Canker, n. โรคปากเปื่อย

อย่างไรก็ตาม ยังคงสรุปได้ว่า พระบำบัดสรรพโรคเป็นคนแรกที่ให้ความหมาย “มะเร็ง” ว่าเป็นก้อนเนื้อร้ายอย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบันไว้ในหนังสือ “แฟรกทิส ออฟ เมดดิซิน” (พ.ศ. 2439)⁹ ส่วนพระนราภิบาลบดี ศรีสมุทรเขตร์ (เปลี่ยน กาญจนารณย์) นักเรียนแพทย์ศิริราช รุ่นที่ 3 และเป็นครูช่วยสอนในโรงเรียนแพทย์ ซึ่งได้ช่วยพระบำบัดสรรพโรคเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ จะมีส่วนในการบัญญัติศัพท์ “มะเร็ง” สำหรับศัพท์แพทย์ “cancer” มากน้อยเพียงใดนั้น คงยากที่จะหาคำตอบได้

เอกสารอ้างอิง

1. ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554.
2. ราชบัณฑิตยสถาน. ศัพท์แพทย์ศาสตร์ อังกฤษ-ไทย ไทย-อังกฤษ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2547.
3. Kumar V, Abbas AK, Aster JC. Robbins and Cotran Pathologic Basis of Disease, 9th ed. Philadelphia, PA: Elsevier Saunders; 2018, p. 71.
4. หมอบรัดเลย์. อักษรภิธานศรีบท (Dictionary of the Siamese Language). บางกอก. ค.ศ. 1873 (พ.ศ. 2416)
5. กรมตำรา กระทรวงธรรมการ. ปทานุกรม กรมตำรา กระทรวงธรรมการ (พิมพ์ครั้งที่ 2) พ.ศ. 2470

6. George Bradley McFarland (อำมาตย์เอก พระอาจารย์วิชาคม). Stanford, California: Thai-English Dictionary. Stanford University Press, 1944.
7. ซอง-บาติสต์ ปาเลอกัว. สัพพะ พะจะนะ พาสา ไทย. ประเทศฝรั่งเศส : 2397.
8. นันทวัน บุญยะประภัศร และคณะ (บรรณาธิการ). ศัพท์แพทย์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546
9. หมอแฮน อัดมัน. แพรกทิส ออฟ เมดิซิน. บางกอก สยาม : โรงพิมพ์พวกครุอเมริกัน. ค.ศ. 1896 (พ.ศ. 2439).
10. วิเชียร ทองแดง, ตุ่มทิพย์ แสงรุจิ, ชัยรัตน์ ฉายากุล (คณะบรรณาธิการ). หนังสือปูชนียาจารย์ 120 ปี โรงเรียนแพทย์ศิริราช. กรุงเทพฯ ; คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล. 2554.
11. Sanya Sukpanichnant. In remembrance of Prof. Dr. Aller G. Ellis. Siriraj Med J 2007;59:98-107.
12. สัญญา สุขพนิชนันท์. 19 กันยายน 2462 วันแรกของงานบริการพยาธิวิทยาในโรงพยาบาลศิริราช. เวชบันทึกศิริราช 2562;12:65-71.
13. Ellis AG, Plankul K. A rare lesion of the duodenum. Medical Journal of the Siamese Red Cross. 1919;2:355-60.
14. Ellis AG. Betelnut chewing and its effects, including cancer of the mouth. Medical Journal of the Siamese Red Cross. 1921;4:15-43.
15. Ellis AG. Statistics of tumors at Siriraj Hospital B.E. 2472-2479 (1929-1936). Medical Journal of the Medical Association of Siam. 1937;20:550-6.
16. McFarland GB. An English-Siamese Dictionary. Bangkok: The American Presbyterian Mission Press; 1903, p. 116-7.